

ГЕНДЕРНІ РОЗБІЖНОСТІ У ПРОЯВІ БРЕХЛИВОСТІ: КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

УДК 159.922:351

О. Л. Колісник

На основі систематизації досвіду теоретичних та експериментальних досліджень брехливості як індивідуально-психологічної особливості особистості [1–5] було сформульовано припущення, що брехливість являє собою складне структурне утворення, яке має гендерні особливості. Для доступності емпіричної перевірки висунуте нами теоретичне припущення було операціоналізовано у таку гіпотезу: найбільш продуктивним шляхом дослідження брехливості як індивідуально-психологічної особливості особистості є багатомірно-функціональний аналіз.

Мета статті – висвітлення основних результатів кореляційного аналізу гендерних розбіжностей у прояві брехливості.

Перевірка емпіричної гіпотези містила такі етапи:

дослідження кореляційних зв'язків брехливості у жіночій, чоловічій та загальній вибірках;

дослідження факторних структур брехливості у жіночій, чоловічій і загальній вибірках;

дослідження психологічних розбіжностей у прояві брехливості в осіб жіночої і чоловічої статі.

Порядок розгляду кореляційних зв'язків компонентів брехливості у жіночих, чоловічих та загальній вибірках є таким:

аналіз кореляційних зв'язків показників брехливості у регуляторно-динамічній (операційній) сфері;

розгляд зв'язку показників у мотиваційно-смісловій (змістовній) сфері брехливості;

аналіз інтегральних показників брехливості.

У жіночій вибірці спостерігається чітка поляризація гармонійних та агармонійних перемінних. Спостерігається зв'язок ергічності, стенічності й інтернальності. Брехлива демонстрація активності, оперативності ($r = 0,36^{***}$), позитивних емоцій ($r = 0,33^{**}$) виявляється у жінок у самокритичності, прагненні до незалежності, демонстрації власної значущості. Взаємозв'язок агармонійних компонентів свідчить про те, що брехливе заперечення негативних емоцій, заздрості, залежності від інших, необов'язковості призводить до заперечення власної значущості і виявляється у самокритиці, що підтверджує зворотний зв'язок екстернальності та інтернальності ($r = -0,23^*$). Зв'язок між ергічністю й аергічністю ($r = 0,34^{***}$) свідчить про те, що жінки часто демонструють брехливість, заперечуючи свою активність, можливо, зі страху викриття.

Щодо інтеркореляцій мотиваційно-сміслових перемінних брехливості у жіночій вибірці ми також спостерігаємо чітку поляризацію гармонійних та агармонійних перемінних. Зв'язок осмисленості, соціоцентрованості, предметності ($r = 0,28^{**}$, $r = 0,51^{***}$) свідчить про те, що при зацікавленості у спілкуванні з іншими людьми, при перевазі суспільних інтересів, спрямованості на соціально значущий результат жінки частіше демонструють брехливість. Зв'язок агармонійних параметрів свідчить, що, заперечуючи свою непоінформованість, жінки не прагнуть до обґрунтування своїх думок і справ, затвердженню свого "я", використовують брехливість в особистих інтересах як засіб отримання заохочення або запобігання покарання ($r = 0,54^{***}$). Звертає на себе увагу зв'язок предметності та поінформованості ($r = 0,34^{**}$). Можливе пояснення, навіть при запереченні своєї непоінформованості, але при високому рівні соціоцентрованості (зв'язок предметності і соціоцентрованості має високий рівень значущості $r = 0,51^{***}$) жінки демонструють брехливість для досягнення соціально значущого результату. Щодо співвідношення регуляторно-динамічних і мотиваційно-сміслових складових брехливості у представниць жіночої статі можна побачити, що зберігається загальна тенденція до зв'язку гармонійних та агармонійних складових, які належать

різними компонентами однієї зі сфер брехливості (регуляторно-динамічної або мотиваційно-сміслової). Це виявляється деколи на рівні тенденції або навіть знака.

Гармонійні складові регуляторно-динамічної сфери брехливості (ергічність, стеничність, інтервальність) співвідносяться з гармонійними складовими мотиваційно-сміслової сфери брехливості (соціоцентричністю, осмисленістю, предметністю). Відповідно, агармонійні складові регуляторно-динамічної сфери (аергічність, астенічність, екстернальність) більшою мірою співвідносяться з егоцентричністю, поінформованістю, суб'єктністю, тобто з агармонійними складовими мотиваційно-сміслової сфери брехливості.

На наш погляд, це означає, що у жінок брехливість може виявлятися як у демонстрації, так і в її запереченні. Тому при подальшому аналізі ми будемо більше уваги приділяти відхиленню у зазначених закономірностях. Звертає на себе увагу зв'язок аергічності й астенічності із соціоцентрованістю ($r = 0,26^*$, $r = 0,22^*$), поінформованістю ($r = 0,26^*$, $r = 0,31^{**}$), спрямованістю на суспільно значущий результат (предметністю) ($r = 0,36^{***}$, $r = 0,27^{**}$). Можливо, це свідчить про те, що прояву брехливості, пов'язаному із запереченням негативних емоцій, роздратування, злості сприяє підвищена конфліктність, прагнення пожертвувати всім заради ідеї. Можна сказати, що жінки, брехливо заперечуючи свою непоінформованість "ідуть напролом" для досягнення як особистісного благополуччя, так і соціально-значущого результату. При послідовному зіставленні регуляторно-динамічних та мотиваційно-сміслових характеристик брехливості в осіб жіночої статі можна відзначити чітку поляризацію між гармонійними й агармонійними складовими. Загальним моментом є зв'язок соціоцентрованості та поінформованості майже з усіма параметрами регуляторно-динамічного компоненту.

Можливо, це свідчить про те, що брехливе заперечення і демонстрація активності, емоцій, незалежності у жінок є соціально орієнтованими. Інтеркореляції регуляторно-динамічних перемінних, брехливості у чоловічій вибірці свідчать про те, що у чоловічій вибірці у цьому компоненті немає чіткої

поляризації гармонійних та агармонійних перемінних. Ергічність пов'язано зі стеничністю ($r = 0,31^{**}$), астенічністю ($r = 0,22^*$), інтернальністю ($r = 0,47^{***}$). Можливо, брехливість виявляється як в активній демонстрації позитивних емоцій: радості, задоволення, так і у запереченні негативних емоцій, роздратуванні, злості. Прояв амбівалентності підтверджується зв'язком стеничності й астенічності ($r = 0,30^{**}$). Також це припущення підтверджується зв'язком інтернальності з параметрами динамічних та емоційних компонентів. Зв'язок між ергічністю й аергічністю ($r = 0,48^{***}$) свідчить про те, що чоловіки часто демонструють брехливість, заперечуючи свою активність, можливо, зі страху викриття. Інтеркореляції мотиваційно-сміслових перемінних брехливості у чоловічій вибірці свідчать на користь того, що існує прямий зв'язок між поінформованістю, егоцентризмом ($r = 0,24^*$) і суб'єктністю ($r = 0,48^{***}$). Можливо, чим більше переважає поінформованість, брехливе заперечення своїх знань, тим більшою є езопова мотивація, тобто заперечення особистих інтересів та особистісного благополуччя. У чоловічій вибірці спостерігається зв'язок між предметністю й осмисленістю ($r = 0,74^{***}$), тобто спрямованість на соціально значущий результат, прагнення досягти позитивних відносин з оточуючими демонструється у брехливості самотійного прийняття рішень, висловленні власної думки. Зіставлення мотиваційно-сміслових характеристик брехливості у чоловіків призводить до висновку, що загальною закономірністю є чітка поляризація гармонійних та агармонійних складових мотиваційного, результативного і когнітивного компонентів нещирості. Причому при високому рівні брехливої демонстрації власної думки більше виявляється прагнення до самореалізації, спрямованість на суспільно значущий результат.

Співвідношення регуляторно-динамічних та мотиваційно-сміслових перемінних брехливості у представників чоловічої статі свідчить про те, що когнітивна осмисленість брехливості пов'язана з усіма показниками регуляторно-динамічного компоненту, крім екстернальності. Можливо, чоловіки у ситуації демонстрації і заперечення брехливості самотійно

приймають рішення. Зв'язок когнітивної осмисленості брехливості з параметрами динамічного компоненту ергічності ($r = 0,39^{***}$), аергічністю ($r = 0,49^{***}$) веде до брехливого заперечення або брехливої демонстрації власної думки. Зв'язок свідомості зі стеничністю ($r = 0,34^{**}$) та астенічністю ($r = 0,33^{**}$) свідчить про амбівалентність почуттів при прояві брехливості. Осмислення брехні у чоловіків веде до брехливості у демонстрації своєї незалежності і відповідальності за свої вчинки. Це підтверджує зв'язок між осмисленістю й інтернальністю ($r = 0,65^{***}$). Отже, осмислення брехливості у чоловіків веде до зниження залежності від зовнішніх чинників, а поінформованість веде до зрушення регуляції в екстернальному напрямку, тобто в бік залежності від зовнішніх обставин, що підтверджується зв'язком екстернальності і поінформованості ($r = 0,48^{***}$).

Встановлено зв'язок між предметністю, ергічністю ($r = 0,27^{**}$), аергічністю ($r = 0,32^{**}$), астенічністю ($r = 0,40^{***}$). Можливо, це свідчить про те, що чоловіки, які схильні до самовідданості, брехливої демонстрації в активності або її запереченні, а також які брехливо заперечують свої негативні емоції, прагнуть досягти позитивних відносин з оточуючими.

Іноді вони можуть збрехати заради суспільної ідеї, хоча при цьому, можливо, виникає негативний емоційний стан при думці про дії на благо соціуму. Тобто, соціоцентрична мотивація супроводжується астенічними емоціями, про це говорить зв'язок соціоцентричності та астенічності ($r = 0,29^{**}$). Цікавим є зв'язок суб'єктивності й астенічності ($r = 0,22^{*}$). Можливо, брехливість у вияві негативних емоцій веде до брехливого заперечення своєї спрямованості на особистісний результат, нездатності до самореалізації. Загальним моментом при послідовному зіставленні регуляторно-динамічних і мотиваційно-сміслових характеристик брехливості в осіб чоловічої статі є зв'язок осмисленості та предметності з параметрами регуляторно-динамічного компоненту брехливості. Чоловіки виявляють брехливість у висловленні власної думки, при демонстрації позитивних і

запереченні негативних емоцій, що надає їм можливість уникати залежності, невдачі, зберегти самооцінку.

Інтеркореляції регуляторно-динамічних перемінних брехливості у загальній вибірці свідчать на користь того, що у загальній вибірці виявлено значущі кореляції, з одного боку, між ергічністю, стеничністю, інтервальністю, а з іншого – між аергічністю, астенічністю, екстернальністю, що свідчить про прояв брехливості як у демонстрації, так і запереченні. Активність, бажання бути кращим за інших свідчить про брехливість у демонстрації активності, зайвому вияві позитивних емоцій ($r = 0,31^{***}$).

Брехливість надає можливість демонструвати власну значущість, незалежність у прийнятті рішенні ($r = 0,42^{***}$). Заперечення нерішучості, власної значущості, залежності від інших людей або обставин призводить до заперечення проявів брехливості, пліток, хвастощів ($r = 0,19^*$). Разом із тим, необхідно відзначити, що інтернальність має зв'язок не лише з ергічністю і стеничністю, а також з аергічністю ($r = 0,42^{**}$) та астенічністю ($r = 0,35^{***}$). Одне з можливих пояснень цього полягає в тому, що брехливість у самокритичності, незалежності у спілкуванні, обов'язкове продумування своєї лінії поведінки може призводити як до демонстрації брехливих виявів, так і до їхнього заперечення. Зв'язок між ергічністю й аергічністю ($r = 0,42^{***}$) свідчить про те, що люди часто демонструють брехливість, заперечуючи свою активність, можливо, зі страху викриття.

Переважає ергічність супроводжується брехливою демонстрацією позитивних емоцій: радості, почуття задоволення і довіри іншим, а переважна аергічність супроводжується брехливим запереченням негативних емоцій: злості, дратівливості та гніву, недовірою до інших, пасивністю або байдужністю. Інтеркореляції мотиваційно-сміслових перемінних брехливості у загальній вибірці і співвідношення регуляторно-динамічних та мотиваційно-сміслових перемінних брехливості у загальній вибірці свідчать про те, що езопова мотивація пов'язана з поінформованістю ($r = 0,28^{***}$). Можливо, людина, брехливо заперечуючи свої особисті інтереси, не завжди робить це

обґрунтовано, мотивуючи тим, що боїться зайвих ускладнень. Необхідно відзначити зв'язок предметності з осмисленістю ($r = 0,21^{**}$), поінформованістю ($r = 0,23^{**}$).

Одне з пояснень може бути таким – демонстрація брехливості, спрямованої на досягнення позитивних відносин з оточуючими призводить як до вияву самостійності при прийнятті рішень, висловленні, так і заперечення своєї непоінформованості, використовуючи брехню для дотримання правил увічливості у суспільстві. У загальній вибірці ергічність пов'язано з осмисленістю ($r = 0,37$), предметністю ($r = 0,23$). Це свідчить про те, що високий рівень активності, самостійності, а також прагнення бути кращим за інших веде до брехливості у демонстрації самостійності прийняття рішень, спрямованих на соціально значущий результат, що також підтверджує зв'язок інтернальності та предметності ($r = 0,18^*$).

Аергічність пов'язано з осмисленістю ($r = 0,36^{***}$), поінформованістю ($r = 0,33^{***}$). Брехливість у запереченні самостійності може виявлятися як у висловленні власної думки, так і в її запереченні. Можливо, це необхідно для дотримання етикету. Зв'язок стеничності й осмисленості ($r = 0,27^{***}$) свідчить про брехливу демонстрацію позитивних емоцій. Астенічність пов'язано із соціоцентрованістю ($r = 0,26^{***}$), егоцентрованістю ($r = 0,18^*$), осмисленістю ($r = 0,31^{***}$), поінформованістю ($r = 0,21^{**}$), предметністю ($r = 0,33^{***}$). Це свідчить про те, що у заперечення брехливості, незалежно від того, стосується це особистих або суспільних відносин, коли людина сама бреше або стосовно чого бреше, виникає заперечення негативних емоцій: роздратування, гніву. Зв'язок між екстернальністю, егоцентрованістю ($r = 0,21^{**}$), поінформованістю ($r = 0,45^{***}$) свідчить про те, що людина, яка брехливо заперечує свою залежність від інших людей та обставин, можливо, частіше бреше у силу своєї непоінформованості про сутність того, що відбувається, або це необхідно в її особистих інтересах.

Здійснимо аналіз факторних структур брехливості. Порядок розгляду факторних структур компонентів брехливості у жіночих, чоловічих і загальної,

вибірках є таким: аналіз факторної структури брехливості в осіб жіночої статі; аналіз факторної структури брехливості в осіб чоловічої статі; аналіз факторної структури брехливості у загальній вибірці. Факторна структура брехливості подана у табл. 1.

Таблиця 1

Факторна структура брехливості

Компоненти	Перемінні	Фактори після обертання					
		Жіноча вибірка		Чоловіча вибірка		Загальна вибірка	
		1	2	1	2	1	2
Динамічний	Ергічність	76		69		72	
	Аергічність		52	66		48	44
Емоційний	Стенічність	61		55		58	
	Астенічність		61	59		39	53
Регуляторний	Інтернальність	67		80		76	
	Екстернальність		65		66		69
Мотиваційний	Соціоетричність	53	49				25
	Егоцентричність		98		41		49
Когнітивний	Осмиленість	53		79		72	46
	Поінформованість		78		83		76
Результативний	Предметність	40	53	43	34	34	49
	Суб'єктність				67		

Факторна структура брехливості у жіночій вибірці. Перший фактор утворили всі гармонійні перемінні. Подібна єдність надає можливість говорити про взаємодію регуляторно-динамічних та мотиваційно-смислових компонентів. Отже, активність, прагнення бути краще, самостійність у прийнятті рішень, спрямованість свідчать про брехливу демонстрацію. Перший фактор можна інтерпретувати як фактор демонстрації брехливості.

Другий фактор утворено поєднанням як гармонійних, так і агармонійних складової брехливості. Слід зазначити, що агармонійні складові мають більші факторні значення, а гармонійні – менші. Їхнє поєднання надає можливість стверджувати про єдиний комплекс, який пов'язує динамічну пасивність, егоцентричність, поінформованість, екстернальну регуляцію та негативні емоції. Можна відзначити, що жінки брехливо заперечують езопову мотивацію,

залежність від інших людей або зовнішніх обставин, пасивність, необов'язковість, непоінформованість, перевагу негативних емоцій. Але водночас у цих жінок присутнє брехливе заперечення соціоцентричної мотивації. Значуща факторна вага цього показника, можливо, свідчить про брехливу спробу приховання особистої зацікавленості у досягненні соціально значущого результату. Це поєднання зазначених перемінних надає змогу зробити такий висновок: по-перше, про наявність загального фактору, який поєднує як регуляторно-динамічні, так і мотиваційно-сміслові перемінні, тобто про фактор брехливості; по-друге, про різні полюси брехливості: гармонійний та агармонійний, причому жінки, во ім'я досягнення соціально значущого результату, приховують негативні моменти і намагаються демонструвати позитивні полюси.

Факторна структура брехливості у чоловічій вибірці. До першого фактору ввійшли гармонійні й агармонійні складові. В основному до цього фактору включено показники регуляторно-динамічного компоненту (ергічність, аергічність, стеничність, астенічність), а інтернальність має найбільшу факторну вагу. З показників мотиваційно-змістовного компоненту ввійшли два: осмисленості (найбільша факторна вага) і предметність (найменша факторна вага). Об'єднання до блоку показників операційної сфери брехливості з гармонійними характеристиками надає можливість говорити про те, що чоловіки без мотивації демонструють, очевидно, свій чоловічий початок (сильна стать), нещиро заперечують наявність агармонійних характеристик та перебільшують наявність позитивних. Причому, на відміну від жінок, спостерігається одночасно брехливе заперечення суб'єктного і соціально значущого результату, що відбувається на тлі невдалої брехливої спроби приховати свою некомпетентність, подати себе у кращому вигляді (найбільша факторна вага за поінформованістю).

Другий фактор складається з агармонійних перемінних, які подано найбільшими факторними вагами (екстернальність, поінформованість, суб'єктність, егоцентрованість). Одне з пояснень може бути таким – чоловіки

заперечують брехливість, по-перше, якщо це стосується їхнього особистого благополуччя, самооцінки; по-друге, у ситуації залежності від інших людей або обставин, страху здатися нерозумним; по-третє, через бажання не звертати на себе увагу, залишатися у тіні. Другий фактор можна інтерпретувати як фактор брехливості.

Факторна структура брехливості у загальній вибірці. Перший фактор утворено за рахунок переваги факторних ваг регуляторно-динамічного компоненту чоловічої вибірки, а другий фактор – за рахунок переваги мотиваційно-сміслового компоненту жіночої вибірки.

Психологічні розбіжності у регуляторно-динамічному аспекті брехливості у представників жіночої та чоловічої статі подано у табл. 2.

Таблиця 2

Статистична оцінка розбіжностей параметрів брехливості

Компоненти	Перемінні	Вибірка		Т-критерії	Рівень значущості
		чоловіча	жіноча		
Динамічний	Ергічність				
	Аергічність				
Емоційний	Стенічність				
	Астенічність	25,5	21,6	3,75	0,000
Регуляторний	Інтернальність	30,8	28,8	2,47	0,014
	Екстернальність	21,9	19,8	2,62	0,010
Мотиваційний	Соціоетричність				
	Егоцентричність				
Когнітивний	Осмиленість	30,6	29,1	2,04	0,043
	Поінформованість				
Результативний	Предметність				
	Суб'єктність				

Динамічний компонент брехливості. У різних статевих групах обстежувані параметри динамічного компоненту брехливості (ергічність та аергічність) перебувають у зоні середніх значень.

Емоційний компонент брехливості. Параметр брехливої демонстрації позитивних емоцій (стенічності) перебуває у зоні середніх значень. Чоловіки і жінки однаково брехливо виявляють зайві позитивні емоції. Брехливе

заперечення негативних емоцій, пов'язаних з невдачею у справах, також перебуває у зоні середніх значень, але спостерігається тенденція до збільшення у чоловічій вибірці, тобто чоловіки частіше заперечують свою брутальність та злість.

Регуляторний компонент брехливості. Показники регуляторного компоненту брехливості перебувають у зоні середніх значень, але у чоловічій вибірці виявлено тенденцію до збільшення виявів інтернальності й екстернальності. Можливо, чоловіки більш брехливі, оскільки є самокритичними, демонстративними, підозрілими, залежними. У цілому, якщо говорити про значущі розбіжності у регуляторно-динамічному компоненті, можна відзначити, що показники перебувають у зоні середніх значень, але спостерігається тенденція до збільшення у чоловічій вибірці. Можливо, чоловіки частіше заперечують свою брехливість у ситуаціях, пов'язаних з успіхом у справах, спілкуванні, у ситуації залежності про інших людей або обставин.

Міжгрупові розбіжності у мотиваційно-смісловому аспекті брехливості. Параметри мотиваційного компоненту брехливості (соціоцентричність та егоцентричність) усередині різних груп перебувають у зоні середніх значень. У чоловічій і жіночій вибірках параметри когнітивного компоненту перебувають у зоні середніх значень. Але у чоловічій вибірці спостерігається тенденція до збільшення осмисленості брехливості, тобто брехливої демонстрації самостійності прийняття рішень, висловлення власної думки. Параметри результативного компоненту брехливості (предметність та суб'єктність) усередині різних статевих груп обстежуваних перебувають у зоні середніх значень. Параметри мотиваційно-сміслового компоненту брехливості перебувають у зоні середніх значень. Але у чоловіків спостерігається тенденція до збільшення брехливості прийняття рішень, висловлення власної думки.

Отже, аналіз психологічних розбіжностей у прояві брехливості в осіб жіночої і чоловічої статі свідчить, що всі параметри перебувають у зоні середніх значень, але мають розбіжності з тенденцією великих величин у

чоловіків у брехливій демонстрації активності прийняття рішень, висловленні власної думки, ситуації неспіху у справі або залежно від інших, у запереченні негативних емоцій.

Список використаної літератури

1. Власов, А. И. Психолого-акмеологические технологии выявления заведомо ложных показаний в следственной деятельности : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.06 / А. И. Власов. – М., 2010. – 255 с.

2. Дектярьова, Т. В. Психологічний феномен лжі / Т. В. Дектярьова // Правничий вісник університету “КРОК”. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 178–187.

3. Де Пауло, Б. Гендерные различия во лжи: как мужчины и женщины ведут себя в ситуации обмана / Б. Де Пауло, Д. Эпштет, М. Уайер // Исследуем ложь. Теории, практика обнаружения / под ред. М. Льюиса, К. Саарни. – СПб., 2004. – С. 173–196.

4. Кравченко, О. В. Психологічні особливості шахрайства : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.06 / О. В. Кравченко. – Харків : НАВС, 2005. – 188 с.

5. Олексієнко, С. Б. Психологічні особливості інтерпретації невербальної поведінки особистості, яка здійснює протиправну діяльність : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.09 / С. Б. Олексієнко ; Національна академія Держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2004. – 179 с.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Сафін О. Д.